

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК (323.22+364.466.6):(649.8+377.5)
DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215443

ВІТЧИЗНЯНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ПИТАНЬ ЩОДО ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В ОСВІТУ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА З СЕРЕДНЬОЮ МЕДИЧНОЮ ОСВІТОЮ

Вольф Олександр, кандидат політичних наук, голова правління БО «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги», асистент кафедри паліативної та хоспісної медицини, Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика.
ORCID: 0000-0003-3425-5346
E-mail: info@palliativ.kiev.ua

У статті наведено стислий аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду інтеграції питань щодо паліативної та хоспісної допомоги (ПХД) в освіту фахівців із соціальної роботи та з середньою медичною освітою. Виявлено, що соціальні, психологічні, клінічні аспекти ПХД частково включено в навчальні програми з підготовки фахівців з соціальної роботи і соціальної педагогіки у ВЗО. Питання соціальної роботи не включені в освітню підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні. Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що за кордоном питання ПХД включені у до- і післядипломну підготовку фахівців із соціальної роботи і медичних працівників, що відповідає потребам отримувачів послуг.

***Ключові слова:** паліативна та хоспісна допомога, медико-соціальна підтримка, соціальні послуги, соціальна робота із сім'ями, клінічна соціальна робота, соціальна робота у сфері медицини, нормативно-правові акти, участь громадськості у формуванні державної політики.*

NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INTEGRATION PALLIATIVE AND HOSPICE CARE ISSUES INTO EDUCATION OF SOCIAL WORKERS AND NURSES

Wolf Olexandr, PhD in Political Sciences, Head of the Board in Charitable Organisation “Association of Palliative and Hospice Care”, Assistant at the Department of Palliative and Hospice Medicine, Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education.
ORCID: 0000-0003-3425-5346
E-mail: info@palliativ.kiev.ua

The article presents a brief analysis of the legal framework for social work in the field of palliative and hospice care – comprehensive medical, psycho-social and spiritual support of patients and their families facing the problem associated with life-threatening illnesses.

This problem is relevant for Ukraine, as there are up to 2 million people who are seriously ill and their family members who need this type of care.

National and international educational programs and curricula for undergraduate and

postgraduate training of social work specialists and nurses were analyzed in the article. It was found out that, according to the Law of Ukraine "On Social Work with Families, Children and Youth", palliative and hospice care can be provided by social workers. Social, psychological, clinical issues of palliative and hospice care are partially included in the University social work and social pedagogy training programs and curricula. At the same time, issues of social work are not included in the educational training of nurses in Ukraine.

The study of international experience shows that the issues of palliative and hospice care are included in the undergraduate and postgraduate educational training of social workers and nurses, and meet the needs of beneficiaries.

A common feature of training of social workers and nurses in Ukraine and abroad in the context of palliative and hospice care is that at the undergraduate level the study of palliative and hospice care issues is introductory. The difference is that abroad there is a wide range of postgraduate training on this issue. In Ukraine, relevant postgraduate training for social workers and nurses on issues of palliative and hospice care is absent.

The adequacy of the social workers' training to the needs of beneficiaries in other countries is evidenced by the fact that in the first weeks of the Covid-19, many professional associations issued detailed recommendations, guidelines, manuals, etc., with instructions on specifics of palliative and hospice care in time of epidemics.

Keywords: *palliative and hospice care, medical and social care, social services, social work with families, clinical social work, health care social work, social work regulations, public participation in the formation of public policy.*

Паліативна допомога – це підхід, який спрямований на покращення якості життя паліативних хворих і членів їхніх сімей, які зіткнулися з проблемою невиліковного захворювання, яке загрожує життю. Цей підхід передбачає попередження та зменшення страждань та надання медичної, психосоціальної, духовної підтримки [1]. Хоспісна допомога є частиною паліативної.

В Україні проживає до 2 млн осіб (власне тяжкохворих і членів їхніх сімей), які потребують цього виду допомоги [2, с. 240].

Одним із важливих компонентів паліативної та хоспісної допомоги (ПХД) є соціальна підтримка клієнтів, які зіткнулися з проблемою невиліковного захворювання, та членів їхніх родин. Таку соціальну (психосоціальну) підтримку здійснюють фахівці із соціальної роботи. Попри те, що історія ПХД в Україні триває близько 30 років і соціальна робота в нашій державі розвивається понад 25 років, а близько 20 ЗВО здійснюють освітню підготовку за напрямом «соціальна робота», – залучення фахівців із соціальної роботи до ПХД і діяльності у закладах охорони здоров'я України залишається досить слабким. Таким чином, ПХД – важлива суспільна проблема, а її наукове вивчення важливе для покращення якості надання соціальних та інших послуг для значної кількості тих хто їх потребує.

Основні результати наукових досліджень із різних аспектів проблематики ПХД (медико-організаційних, політологічних, освітніх тощо) здійснено в працях О. Вольфа, А. Царенка, Ю. Губського. Дослідники обговорюють необхідність удосконалення освітніх програм для фахівців із різних спеціальностей, інтеграцію міжнародного досвіду в навчальний процес тощо. Аспекти соціальної роботи, роль соціальних працівників у сфері ПХД вивчала Т. Семигіна. Д. Богдан, А. Бойко, А. Василькова розглядали, зокрема, основні перешкоди для діяльності фахівців із соціальної роботи у сфері охорони здоров'я. Питання освіти (на до- і

післядипломному рівні) соціальних працівників та фахівців з середньою медичною освітою у контексті соціальної роботи та ПХД в Україні поки що не вивчалися. Тому метою цієї статті є вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду інтеграції питань, що стосуються ПХД, в освіту фахівців із соціальної роботи та осіб з середньою медичною освітою.

Українські дослідники та вчені, які стоять біля теоретичних витоків соціальної роботи в нашій державі, надають таке визначення соціальної роботи: «Галузь наукових знань, академічна дисципліна та професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню» [3, с.9]. Соціальна робота – це практична діяльність, що відбувається у складному, змінному середовищі. Фахівці із соціальної роботи покликані надавати людям можливість якомога повніше розвивати свій потенціал та попереджувати виникнення дисфункцій. На думку провідних фахівців із соціальної роботи, вона «виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням. Соціальна робота будує свою методологію на «базованих на доказах» знаннях, отриманих із досліджень та оцінювання практики соціальної роботи, включно зі специфічними знаннями відносно їхнього контексту» [4, с.144–145].

Згідно із Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (стаття 1), соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю – це «професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу». Фахівець із соціальної роботи – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення» [5].

Змістом соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організація, координація та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг (стаття 6) [5].

Суб'єктами соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю; фахівці із соціальної роботи; об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації; юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; волонтери у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю (стаття 3) [5]. Об'єктами соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю є сім'ї, діти, молодь; професійні та інші колективи; вразливі групи населення, з якими здійснюється соціальна робота (стаття 4) [5]. Таким чином, за Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ПХД може надаватися фахівцями із соціальної роботи.

Деякі питання соціальної роботи у сфері охорони здоров'я регулюються такими основними нормативно-правовими актами, що можуть мати вплив на соціальну роботу у сфері ПХД в Україні:

- розпорядженням КМУ «Про схвалення Державної стратегії у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року» (від 27 листопада 2019 р. № 1415-р);
- розпорядженням КМУ «Про схвалення Стратегії забезпечення сталої відповіді на епідемії туберкульозу, у тому числі хіміорезистентного, та ВІЛ-інфекції/СНІДу на період до 2020 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (22 березня 2017 р. № 248-р);
- Законом України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки» (20 жовтня 2014 року, № 1708-VII);
- наказом МОЗ України «Порядок організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД» (від 10.07.2013 № 585);
- розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки» (від 13 травня 2013 р., № 356-р.).

Жодного нормативно-правового акту, який регулює комплексні питання соціальної роботи у сфері ПХД, в українському законодавстві не існує.

Більшість клієнтів соціальної роботи є пацієнтами закладів охорони здоров'я (ЗОЗ) і отримувачами медичних послуг.

На думку вже згадуваної Т. В. Семигіної, соціальна робота в українських закладах охорони здоров'я може мати різні форми; серед яких: запровадження посад соціальних працівників у штаті медичного закладу; офіційна співпраця між ЗОЗ та державною установою, яка надає соціальні послуги; офіційна співпраця між ЗОЗ і громадською організацією, яка надає соціальні послуги; епізодичні соціальні інтервенції. Залучення соціальних працівників здебільшого відбувається у сферах протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу і туберкульозу, наркології, психічного здоров'я та власне паліативного догляду. Причому, на думку дослідниці, частина закладів, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України, наприклад, психоневрологічні інтернати, геріатричні заклади тощо, є, по суті, медичними закладами. Вони забезпечують клієнтам постійне перебування і надання, зокрема, соціально-психологічних послуг. Посади фахівців із соціальної роботи у більшості цих закладів відсутні. Там не використовуються сучасні методи соціальної роботи [6, с. 28–29].

Серед ключових причин низького рівня залучення соціальних працівників до соціально-медичних послуг такі: основний нормативний документ щодо діяльності соціальних працівників (уже згадуваний Закон України «Про соціальні послуги») не визначає поняття «медико-соціальна» чи «клінічна соціальна робота»; система переадресації між ЗОЗ та соціальними службами або громадськими організаціями – надавачами соціальних послуг – працює тільки в окремих сферах; відсутнє розуміння ролі та функціоналу соціальних працівників у ЗОЗ; освітні програми для соціальних працівників та соціальних робітників не мають

спеціалізації із соціально-медичних послуг чи клінічної соціальної роботи [7, с. 6].

Тим не менше, робочі програми навчальної дисципліни, освітньо-професійні програми та інші навчально-методичні документи ЗВО містять питання ПХД.

Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна робота з особливими групами клієнтів», розроблена і затверджена у 2016 р. кафедрою соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Б. Грінченка, містить модуль «Соціальна робота у сфері паліативної допомоги». Тривалість – 60 годин. Він складається з 2-х частин (змістових модулів): «Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги» та «Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги». Значна увага приділяється питанням організації дозвілля дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні (програма «Лікарняні клоуни», арттерапія, створення анімації, залучення волонтерів тощо) [8].

Інформаційний пакет кафедри соціальної педагогіки (освітня програма «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю»), розроблений кафедрою соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, містить модуль «Основи паліативної допомоги» тривалістю 90 годин. Програма навчальної дисципліни містить такі теми, як «Соціально-виховна робота з невиліковно хворими дітьми та молодими людьми», «Допомога сім'ям, що мають невиліковно хворих дітей», «Паліативна робота педагога», «Особливості виховної роботи в закладах хоспісного типу», «Анімаційна робота в лікарнях та хоспісах», «Форми посередництва та медіації в паліативній педагогіці» [9].

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота з надання паліативної та хоспісної допомоги», розроблена і затверджена у 2019 р. кафедрою соціальної роботи Дніпровського національного університету імені О. Гончара, розроблена задля підготовки магістрів із соціальної роботи, підготовлених суто в рамках цієї освітньої програми. Термін навчання – 1 рік і 5 місяців. Вона передбачає набуття деяких фахових компетентностей, характерних суто для сфери ПХД [10].

У Бердянському державному педагогічному університеті розроблено проєкт курсу «Соціальна робота у сфері паліативної допомоги», який планується включити в освітньо-професійну програму магістерського рівня вищої освіти (2020 р.). Передбачено 3 кредити [11].

«Хоспісна і паліативна робота в соціальній роботі» є вибіркоким компонентом освітньої програми «Соціальна педагогіка», що охоплює 3 кредити, і затверджена у Рівненському державному гуманітарному університеті в 2020 р.

Також питання соціальної роботи з людьми похилого віку, ВІЛ-інфікованими та іншими вразливими групами населення включені до програм різних ЗВО, що здійснюють підготовку соціальних працівників, а питання ПХД у них розглядаються побіжно.

Таким чином, соціальні, психологічні, клінічні питання ПХД частково включені в навчальні програми підготовки фахівців із соціальної роботи та соціальної педагогіки у ЗВО.

Контент-аналіз навчально-методичних документів з освітньої додипломної підготовки фахівців із середньою медичною освітою засвідчує, що питання суто соціальної роботи у сфері ПХД не входять до навчальних програм для цих

працівників. Проводиться підготовка з дисциплін «Соціологія» й «Медична та соціальна реабілітація». Освітньо-професійна програма «Сестринська справа», затверджена педагогічною радою Глухівського медичного училища в 2019 р., передбачає 1.5 кредити на дисципліну «Соціологія», 3.75 кредити – на курс «Медична та соціальна реабілітація» [12]. Освітньо-професійна програма за спеціальністю «Медсестринство» Рівненської медичної академії (2018 р.) передбачає 4 кредити з тем «Медична та соціальна реабілітація» [13]. Освітньо-професійна програма «Лікувальна справа» (2018 р.) Ківерцівського медичного коледжу передбачає вивчення дисципліни «Соціологія» тривалістю 1.5 кредити та «Медична та соціальна реабілітація», тривалістю 2.5 кредити [14].

Отже, питання соціальної роботи не включені в освітню підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні.

У Російській Федерації система освітньої підготовки молодших медичних сестер у контексті соціальної роботи дещо відрізняється від тієї, яка склалася в Україні.

Аналізуючи російську літературу щодо питання кадрової підготовки молодших медичних працівників, можемо зауважити, що при організації ПХД виникають значні складнощі при кадровому забезпеченні. Російська дослідниця цього питання С. І. Глухих зазначає, що багато функцій, пов'язаних із соціальною роботою і реабілітацією, зокрема, у сфері ПХД, могли би, за відповідної післядипломної підготовки, виконувати бакалаври з вищою медсестринською освітою. Не випадково у нові федеральні освітні стандарти вищої і середньої медичної освіти включено такі дисципліни, як «Основи реабілітації», «Основи медико-соціальної експертизи», «Сестринська справа в соціальному обслуговуванні населення» тощо. У дослідженнях, присвячених безперервному професійному розвитку медичних сестер, розглядається можливість інтеграції професійної діяльності медичних сестер і соціальних педагогів. Педагогічна діяльність властива і тим, і іншим фахівцям, але медичні сестри пов'язують цю діяльність із просвітницькою роботою. Для соціальних педагогів це один з основних видів діяльності, до їхніх функцій входить формування соціальних знань, умінь і навичок, якщо такі відсутні або слабо розвинені в особистості [15, с. 73–78].

Подальше вивчення міжнародного досвіду показує, що у США, Великобританії та інших країнах існує ознайомлювальний курс у межах додипломної освіти та сертифікатні програми для бакалаврів і магістрів, які вже мають досвід роботи у сфері ПХД (орієнтовно 4000–6000 робочих годин; на робочому місці має здійснюватися супервізія). Після проходження навчання необхідно скласти іспит і отримати сертифікат [16]. Прикладом такого курсу є цикл, що проводиться онлайн, запропонований Shiley Institute for palliative care (при Каліфорнійському університеті). Його вартість – \$ 2,530, і він триває 144 години [17].

Базовий навчальний план післядипломної підготовки за напрямом «Соціальна робота у сфері паліативної та хоспісної допомоги» за редакцією Jennifer]. Halpern (США), охоплює, такі теми: Менеджмент симптомів; Оцінка та втручання; Хоспіс; Горе і траур; Професійне зростання в соціальній роботі у сфері

паліативної та хоспісної допомоги; Етичні питання [18].

У Польщі – схожа ситуація. На додипломному рівні ознайомлювальний курс із ПХД чи суміжних питань триває близько 100 годин (наприклад, «Паліативний і хоспісний догляд» [19] чи факультативна дисципліна «Старість і процеси старіння у роботі соціального працівника») [20]. Післядипломна освіта для фахівців у сфері соціальної роботи пропонує різні курси, які провадять ЗВО. Одним із типових курсів є «Організація геріатричного догляду, довготермінової і паліативної допомоги», тривалістю 215 годин (2 семестри). Це навчання можуть пройти не лише магістри або ліценціати (освітньо-навчальний рівень перед бакалавратом) із соціальної роботи, але й із психології, соціології, громадського здоров'я, педагогіки, медсестринства, фізіотерапії тощо. Згідно з планом навчання, розглядаються клініко-психологічні питання, арттерапія (у тому числі і музикотерапія), вікова сексологія тощо [21].

Таким чином, спільною рисою навчання фахівців в Україні і закордоном є те, що на додипломному рівні вивчення питань ПХД – ознайомлювальне, але відмінністю є те, що за кордоном фахівцям пропонується ґрунтовна післядипломна підготовка з цього питання. У нашій країні поки що така практика відсутня.

Про відповідність навчання фахівців із соціальної роботи в інших країнах потребам часу свідчить те, що вже у перші тижні протидії пандемії Covid-19 більшість професійних асоціацій видали досить детальні рекомендації, гайдлайни, посібники тощо, які полегшують роботу у сфері паліативного догляду.

«Хороші практики соціальної роботи. Covid-19», видані за підтримки Європейської асоціації паліативної допомоги, визначають, зокрема, такі головні психосоціальні проблеми та потреби паліативних пацієнтів, які загострилися у зв'язку з пандемією: брак доступу до інформації; немотивоване виписування з лікарень; обмежене надання допомоги вдома; брак доступу до їжі та медикаментів; ізоляція родин тощо. Документ подає деякі конкретні рекомендації щодо протидії негативним наслідкам коронавірусу [22].

За Професійною настановою щодо соціальної роботи у кінці життя протягом пандемії, яку розробила Британська асоціація соціальних працівників, соціальні працівники мають уникати фізичних контактів із клієнтами і використовувати засоби індивідуального захисту. Вони мають звертати особливу увагу на суворе дотримання вимог чинного законодавства щодо серцево-легеневої реанімації. Фахівці із соціальної роботи мають поважати права та гідність наприкінці життя кожної людини, особливо із вразливих верств населення [23].

Таким чином, це дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. ПХД – важливий суспільний інститут; його вивчення важливе для покращення якості соціальних та інших послуг, що надаються значній групі тих, хто її потребує, в Україні.

2. За Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ПХД може надаватися фахівцями із соціальної роботи.

3. Залучення соціальних працівників до надання соціально-медичних

послуг є обмеженим.

4. Соціальні, психологічні, клінічні питання ПХД частково включено до навчальних програм до дипломної підготовки фахівців із соціальної роботи та соціальної педагогіки у ЗВО.

5. Питання соціальної роботи не включено в освітню до- і післядипломну підготовку фахівців із середньою медичною освітою в Україні.

6. Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що питання ПХД включені у до- і післядипломну освітню підготовку фахівців із соціальної роботи і фахівців із середньою медичною освітою і відповідає потребам отримувачів послуг.

Перспективами подальших наукових розвідок можуть стати дослідження можливості впровадження навчання з ПХД у післядипломну освіту фахівців із соціальної роботи в Україні та вивчення питань взаємозв'язку цієї освіти з покращенням якості надання послуг клієнтам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. WHO Definition of Palliative Care. *World health organization*: веб-сайт. URL: <https://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/> (дата звернення: 10.05.2020).
2. Царенко А. В., Бабський А. А., Криничний Ю. В., Потапова Т. М. Аналіз стану надання паліативної та хоспісної допомоги населенню у м. Дніпро. *Здоров'я суспільства / Здоровье общества / Health of Society*. 2018. Том 7. № 6. С. 237–243.
3. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. 300 с.
4. Семигіна Т. В., Брижовата О. С. Міжнародне визначення соціальної роботи. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2002. № 3–4. С. 144–145.
5. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
6. Семигіна Т. В. Чи така вже нездійсненна соціальна робота в охороні здоров'я України? *Здоров'я та суспільні виміри в академічному просторі та поза ним*: матеріали Міжнар. конф. (6 жовтня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 28–29.
7. Кадрові ресурси системи охорони здоров'я в Україні. Ситуаційний аналіз / Д. Богдан та ін. Київ, 2019. 133 с.
8. Журавель Т. В. Соціальна робота з особливими групами клієнтів. Київ, 2016. 58 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18673/> (дата звернення: 23.06.2020).
9. ECTS – Інформаційний пакет. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. 192 с. URL: https://vstup.npu.edu.ua/images/pk-2018/%D0%9F%D0%B0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1/%D0%A4%D0%A1%D0%95%D0%9E%D0%A3/%D0%9F%D0%B0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1_%D1%81%D0%BE%D1%86_%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0.PDF (дата звернення: 16.06.2020).
10. Осетрова О. О., Глазунов С. В., Кримчак Л. Ю. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота з надання паліативної та хоспісної допомоги». 2019. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2019/magistr/231_2_m.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
11. Гуренко О. І., Петровська К. В., Захарова Н. М., Сербова О. В. Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Проект. 2020. URL: http://bdpu.org/wp-content/uploads/2020/05/231_Socialna_robota.pdf (дата звернення: 21.06.2020).
12. Освітньо-професійна програма «Сестринська справа». 2019. URL: https://www.glmed.org.ua/content/Public/Normativna/Osvitnya_programa_SD.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
13. Освітньо-професійна програма за спеціальністю «Медсестринство». 2018. URL: <http://www.mcollege.rv.ua/images/dokumenty/programi19/osvit-prog-medsestr.pdf> (дата звернення: 23.06.2020).
14. Освітньо-професійна програма «Лікувальна справа». 2018. URL: <http://kmk.lutsk.ua/pdf/>

- OPP_1.pdf (дата звернення: 23.06.2020).
15. Глухих С. И. Особенности подготовки медицинских сестер в современном профессиональном образовании. *Siberian Pedagogical Journal*. 2016. № 1. С. 73–77.
 16. Eligibility criteria. *Social work hospice and palliative care network*. URL: <https://www.swhpn.org/certification-eligibility> (дата звернення: 26.05.2020).
 17. Post-MSW Palliative care Certificate *Shiley Institute for palliative care*. URL: <https://csupalliativecare.org/programs/postmswcertificate/> (дата звернення: 17.06.2020).
 18. Core Currillum for Palliative and Hospice Social work, ed. Jennifer J. Halpern. URL: <https://swhpn.memberclicks.net/assets/Core%20Curriculum%20Preview%20Ed01%20030520.pdf> (дата звернення: 17.06.2020).
 19. Opieka paliatywna i hospicyjna. *Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. URL: https://ects.uksw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=WS-SO-PS-OPiH (дата звернення: 17.06.2020).
 20. Program kształcenia studia chistopnia, kierunek: Pracasocjalna (profil praktyczny) obowiązujący od roku akademickiego 2018/2019 *Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży*. URL: https://www.pwsip.edu.pl/wnsh/images/programy-i-plany-studiow/praca-socjalna/programy_studi%C3%B3w/Program_ksza%C5%82cenia_Praca_socjalna_od_2018-2019.pdf (дата звернення: 11.06.2020).
 21. Plan studiów wpodyplomowych w zakresie organizacji opieki geriatrycznej, długoterminowej paliatywnej. *Uniwersytet Mykołaja Kopernika w Toruniu*. URL: <https://www.wnoz.cm.umk.pl/panel/wp-content/uploads/plan-studi%C3%B3w-opieka-geriatryczna.pdf> (дата звернення: 11.06.2020).
 22. Romão C., Coelho J., Lourenço J., Pires M., Alves M., Ramos P. Good Practices for Social Work COVID-19 (Perspective: Palliative Care Social Workersgroup). URL: https://www.eapcnet.eu/Portals/0/adam/Content/Z9vTE1T9H0yD57FOFW5KeQ/Text/Good%20Practices%20for%20Social%20Work%20-%20COVID19_EN.pdf (дата звернення: 11.06.2020).
 23. BASW Professional practice guidance for End of Life Social Work during Covid-19 Pandemic. URL: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Professional%20Practice%20Guidance%20for%20end%20of%20life%20care%20social%20work%20during%20Covid-19_published%2020%20April%202020..pdf (дата звернення: 18.06.2020).

REFERENCES

1. WHO Definition of Palliative Care. *World health organization: website*. URL: <https://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/>
2. Tsarenko, A. V., Babskyi, A. A. & Krynychnyi, Y. V. & Potapova, T. M. (2018). Study of palliative and hospice care provision to citizens in town Dnipro. *Zdorov'ia suspil'stva / Zdorov'ye obshchestva / Health of Society, Vol. 7, 6, 237–243* [in Ukrainian].
3. Semyhina, T. V. & Myhovych, I. I. (Eds.). (2005). *Basics of social work: Textbook for students of high schools*. K.: Akademvydav [in Ukrainian].
4. Semyhina, T. V., Bryzhovata, O. S. (2002). International definition of social work. *Sotsial'na polityka i sotsial'na robota, 3–4, 144–145* [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine “About the social work with families, children and youth”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> [in Ukrainian].
6. Semyhina, T. V. (2017). Whether social work in health care in Ukraine is impossible? *Zdorov'ia ta suspil'ni vymiry v akademichnomu prostori ta poza nym: materialy mizhnarodnoi konferentsii* (pp. 28–29). Vinnytsia [in Ukrainian].
7. Bohdan, D., Boiko, A., Vasyl'kova, A. et al. (2019). Professional resources of healthcare in Ukraine. Situation analysis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Zhuravel', T. V. (2016). Social work with special groups of clients. *Instytutsiinyi repozytarii Kyivskoho Universytetu imeni Borysa Hrinchenko*. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18673/> [in Ukrainian].
9. ECTS – information package. *Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova*. URL: https://vstup.npu.edu.ua/images/pk-2018/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1/%D0%A4%D0%A1%D0%95%D0%9E%D0%A3/%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%84%D0%9A%D0%A2%D0%A1_%D1%81%D0%B%D1%86_%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0

- %D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0.PDF [in Ukrainian].
10. Osetrova, O. O., Hlazunov, S. V. & Krymchak, L. Yu. (2019). Educational and professional program «Social work with provision of palliative and hospice care». *Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni O. Honchara*. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2019/magistr/231_2_m.pdf [in Ukrainian].
 11. Hurenko, O. I., Petrovs'ka, K. V., Zakharova, N. M. & Sierbova, O. V. (2020). Educational and professional program «Social pedagogic» Project. *Berdanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet*. URL: http://bdpu.org/wp-content/uploads/2020/05/231_Socialna_robota.pdf [in Ukrainian].
 12. Educational and professional program «Nursing». 2019. *Glukhiwske medyczne uczylsze*. URL: https://www.glmed.org.ua/content/Public/Normativna/Osvitnya_programa_SD.pdf [in Ukrainian].
 13. Educational and professional program «Nursing». 2019. *Rivnenska medychna akademiia*. URL: <http://www.mcollege.rv.ua/images/dokumenty/programi19/osvit-prog-medsestr.pdf> [in Ukrainian].
 14. Educational and professional program «Treatment». 2018. *Kiwerciwskie medyczne uchylshche*. URL: http://kmk.lutsk.ua/pdf/OPP_1.pdf [in Ukrainian].
 15. Glukhikh, S. I. (2016). Peculiarities of teaching of nurses in modern professional education. *Siberian Pedagogical Journal*, 1, 73–77 [in Russian].
 16. Eligibility criteria. *Social work hospice and palliative care network*. URL: <https://www.swhpn.org/certification-eligibility>
 17. Post-MSW Palliative care Certificate. *Shiley Institute for palliative care*. URL: <https://csupalliativecare.org/programs/postmswcertificate/>
 18. Core Currillum for Palliative and Hospice Social Work, ed. Jennifer, J. Halpern. URL: <https://swhpn.memberclicks.net/assets/Core%20Curriculum%20Preview%20Ed01%20030520.pdf>
 19. Opieka paliatywna i hospicyjna. *Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. URL: https://ects.uksw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=WS-SO-PS-OPiH [in Polish].
 20. Program kształcenia na studiach i stopnia, kierunek: Praca socjalna (profil praktyczny) obowiązujący od roku akademickiego 2018/2019 *Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży*. URL: https://www.pwsip.edu.pl/wnsh/images/programy-i-plany-studiow/praca-socjalna/programy_studi%C3%B3w/Program_kszta%C5%82cenia_Praca_socjalna_od_2018-2019.pdf [in Polish].
 21. Plan studiów podyplomowych w zakresie organizacji opieki geriatrycznej, długoterminowej i paliatywnej. *Uniwersytet Mykołaja Kopernika w Toruniu*. URL: <https://www.wnoz.cm.umk.pl/panel/wp-content/uploads/plan-studi%C3%B3w-opieka-geriatryczna.pdf> [in Polish].
 22. Romão, C., Coelho, J., Lourenço, J., Pires, M., Alves, M. & Ramos P. (2020). Good Practices for Social Work COVID-19 (Perspective: Palliative Care Social Workers group). URL: https://www.eapcnet.eu/Portals/0/adam/Content/Z9vTE1T9H0yD57FOFW5KeQ/Text/Good%20Practices%20for%20Social%20Work%20-%20COVID19_EN.pdf
 23. BASW Professional practice guidance for End of Life Social Work during Covid-19 Pandemic (2020). *British Association of social workers*. URL: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Professional%20Practice%20Guidance%20for%20end%20of%20life%20care%20social%20work%20during%20Covid-19_published%2020%20April%202020..pdf